

# Elveszett örökség – szimbolikus visszaszerzés

Beszélgetés Molnos Péterrel

JANKÓ JUDIT



foto: Fikó Árpád

## MOLNOS PÉTER

A Kieselbach Galéria gondozásában megjelent a magyar műgyűjtés nagy alakjairól szóló könyvsorozat első része, Molnos Péter *Elveszett örökség* című kötete. Gróf Andrassy Gyula, báró Kohner Adolf, Nemes Marcell, báró Herzog Mór Lipót és báró Hatvany Ferenc világhírű műgyűjteményeket raktak össze Budapesten, ám ezekből a műtárgygyűjtésekből szinte semmi nem maradt idehaza. Molnos Péterrel erről beszélgetünk.

**Azt nem kérdezem meg, hogy honnan ered a téma, mert evidens és hiánypótló munkáról van szó. Inkább az ötlött fel bennem, miben különbözik ez a könyv a nemrégiben megjelent *Aranykorok romjain* című könyvedtől, hiszen első pillantásra ugyanazok a figurák szerepelnek benne?**

**MOLNOS PÉTER:** Az *Aranykorok romjain* a Kieselbach Galéria 20 éves évfordulójára készült jubileumi kötet, és csak egy részét tették ki műgyűjtéstörténeti tanulmányok – van benne minden, a hamisítástól a régi filmek felbukkanó festményekig. Rövidebb tanulmányokban esik szó benne az Andrassy- és a Kohner-gyűjteményről, Nemes Marcell impresszionista anyagáról. Természetesen van átfedés, Andrassy és Kohner a legjelentősebb gyűjtők, kihagyhatatlanok – most gazdagabban, nagy jegyzetapparátussal dolgoztam fel kollekciójukat. Nemes Marcellnek pedig a teljes gyűjteményét bemutatom a régi mesterekkel kiegészítve, bekerült Hatvany és Herzog Mór, a kötet végén pedig a kevésbé jelentős

gyűjtőréteg enteriőrfotókkal van megidézve. Az átfedés nem több mint húsz százalék, de persze mindenkinek beugrik, hogy ilyet már látott a Molnostól. Ez nem is baj, sőt.

**Akkor váltak élővé – többek között neked és általad kikutatott történeteiknek köszönhetően – ezek a figurák.**

**M. P.:** Tulajdonképpen jogos, hogy mindenki ezzel kezdje, mert valóban, ennek a kötetnek a léte az *Aranykorok*-kötetnek köszönhető. Akkor már nyolc éve fogalmazódott bennem egy könyvterv, amely egy gyűjtéstörténeti munka Andrassy Gyulától elindulva. Ő ugyanis rendkívül fontos alakja volt a műgyűjtő arisztokráciának, az utolsó mohikán, aki ezen a téren átadta a stafétabotot a zsidó nagypolgárság kiemelkedő képviselőinek. Arra gondoltam, milyen izgalmas lenne Andrassyt azokkal együtt bemutatni, akik folytatták a kezdeményezését, hiszen volt is köztük kapcsolat. Hatvany Ferenc az 1910-es



**PAUL CÉZANNE:** *Csendélet almákkal*, 1893–94, olaj, vászon, 65,5×81,5 cm  
J. Paul Getty Museum, Los Angeles (Egykor báró Hatvany Ferenc gyűjteményében)

évek közepén az ő házában, a híres Fő utcai palota egyik reprezentatív lakásában lakott, azon a szimbolikus helyszínen, ahol a születési arisztokrácia és a pénzarisztokrácia szerepet váltott. Ezzel a színopszissal pályáztunk aztán.

Kieselbach Tamás eddig kiadott 39 könyvét mind saját zsebből finanszírozta, amelyben természetesen szerepet játszik az üzleti érdek is, de azért látszik, hogy nem ez a fő motivációja. Magyarországon művészeti könyv profitot nem termel, nem lehet annyi példányban eladni, hogy megérje. Erről a könyvről ráadásul előre tudtuk, hogy a külföldi jogdíjak miatt jóval drágább lesz a szokásosnál: csak a fotójogok több mint 4 millió forintot tettek ki. Sokáig gyözködtem Kieselbach Tamást, aki mindig azt mondta, ha belevág valamibe, akkor azt kompromisszumok nélkül szereti végigvinni, de a várható költségek még őt is óvatossá tették. Ennek ellenére, ha rábukkantam egy-egy képre külföldi múzeumban vagy aukciósházban, és írtam egy e-mailt Tamásnak, hogy ezt még elkérhetem-e (darabját 100 euróért), soha nem válaszolt

nemmel. Magyar művészeti könyvet ennyire korlátok nélkül szerintem nem csináltak még, minden benne van, amit szerettem volna.

#### **Mi mindenről szól egy ilyen gyűjtéstörténeti könyv?**

**M. P.:** A gyűjtéstörténet szerintem a legkomplexebb része a művészettörténetnek, gazdaságtörténet, szociológia, történelem-tudomány egyszerre, nem csak a képekről beszél. Ez az összetettség önmagában izgalmas, de persze a rejtett, elfeledett tények, az igazság felkutatása, a még soha ki nem mondott új ismeretek megfogalmazása önmagában is nagy élvezet. Válaszokat találni kérdéses, évtizedek óta vitatott ügyekben, felkutatni az alapforrásokat – kevés ennél magával ragadóbb elfoglaltságot ismerek. Azt hiszem, nagyon olvasmányos és Fákó Árpádnak, a kötet tervezőjének köszönhetően igazán látványos kötet lett, miközben a tudományos hozadéka is jelentős: elveztem a lehetséges levéltári kutatásokat,

összeszedtem az adattárakban fellelhető információkat, és a gyűjtők leszármazottaival is sikerült kapcsolatot találnom.

#### **Mitől függ, hogy mit vesz a műtárgypiacon az, akinek pénze van?**

**M. P.:** Ez egy mátrix, ahol sok erő hat. Látsz egy mozgást és evidensnek gondolod, hogy azt egy bizonyos irányba ható erő mozgatja, miközben hűsz másik erő is van. Csak a művészettörténészek hiedelme, hogy ők írják a kánont, pedig azt jelentős részben a műkereskedők alakítják. A számottevő gyűjtők általában a novumokat keresik. Ez az öt figura a Monarchia utolsó két évtizedében azt vette, amit a párizsi műkereskedők igen tudatos és a maihoz nagyon hasonló mechanizmusokkal (vándorkiállításokkal, monográfiákkal, szponzorált műkereskedelmi ügynökökkel) felépítettek. Az egyik erő,





**PIERRE-AUGUSTE RENOIR:** *La Sortie du Conservatoire*, 1877, olaj, vászon, 187,3×117,5 cm  
Barnes Foundation, Merion (Egykor báró Hatvány Ferenc gyűjteményében)

ami befolyásolta az ízlésváltozást, nem más, mint a műkereskedők érdeke. Hangsúlyozom, hogy ebben semmi pejoratív nincs: ők vadásznak az újra, éhesek és mozgékonyak, természetes, hogy ők lelnek rá a legfrissebb értékekre.

Nemes Marcell unikális volt abból a szempontból, hogy akkor vett Van Gogh-ot, amikor Közép-Európában rajta kívül szinte csak a Galerie Miethke Bécsben. Az arisztokraták a hagyomány útját követték a gyűjtés területén is. Andrássy Gyulát sem az újdonságkeresés jellemezte, de nyitottabb volt az átlag arisztokratánál, eljutott a barbizoni festészetig, sőt

egy Monet erejéig az impresszionistákig is. Az ő jelentőségét az adta, hogy kikezdetlen tekintélyével hitelesítette, sőt népszerűsítette a gyűjtést és a mecenatúrát. Jellemző, hogy vele jelent meg a legtöbb műgyűjtős riport a korabeli népszerű hetilapokban, a Vasárnapi Újságban és az Érdekes Újságban. Ezeknek az orgánumoknak a szerepe túlbecsülhetetlen: a nagy példányszámok és a kávéházi kultúra miatt az akkori értelmiség szinte teljes egésze olvasta ezeket a cikkeket, és nem mellékesen látta a képekkel telegegatott enteriőröket. A zsidó polgár pedig alapvetően – de ez már nagyon messze vezet – mindig készenlétben áll, arra koncentrálni, mi történik a világban, igyekszik elcsípni a korhangulatot. Ez gyökeresen különbözik az arisztokraták lassabb

reakcióidejétől, amit lehet szellemi lomhaságnak vagy méltóságteles várakozásnak interpretálni. Egyébként mindkettő igaz volt, kire melyik illett.

### Ezek a gyűjtők sok szalon kapcsolódtak egymáshoz.

**M. P.:** Közhely, de a pénzarisztokrácia az „igazi” arisztokrácia mintáját követte abban is, hogy egymás közt házasodtak a vagyon egyben tartása miatt. Hatványék és Herzogék, de a kötetben csak szörmentén emlegetett Weissék és Schossbergerék gyakorlatilag egy családot alkottak, de a többiek is úgy ismerték egymás gyűjteményét, mint a sajátjukat.

### Hasonlítottak a gyűjtemények is?

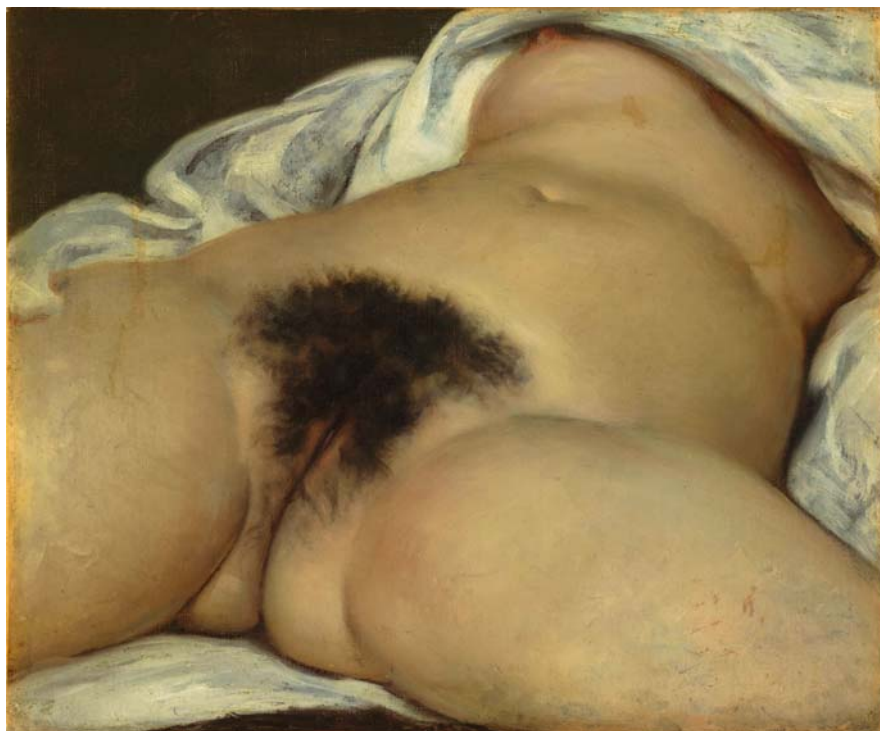
**M. P.:** Hasonló ízlés jellemezte őket, és azonos helyekről vásároltak, mindannyian a fontos európai műkereskedők (Bernheim Jeune, a párizsi Volland, a bécsi Miethke, a berlini Paul Cassirer) ügyfelei voltak. A forrás azonos, a hangsúlyok kicsit mások. A Művészház 1910-ben rendezett impresszionista kiállítása (amely egy német műkritikus, Julius Meier-Graefe néhány évvel korábbi kiállításának a budapesti másolata volt) adta meg tíz évre az alaphangot a hazai gyűjtőknek. Ez az Ősök termével kezdődött, szerepeltek benne a reneszánsz mesterek, az impresszionizmus előfutárai, aztán az impresszionisták, a posztimpresszionisták, a japán és a keleti, végül a primitív művészet – többé kevésbé ez lett a szerkezete a felépülő nagy magán-gyűjteményeknek is.

### Volt ezeknek a gyűjtőknek valami különleges képességük, ami miatt a gyűjteményük kimagasló lett?

**M. P.:** Hatványnak nagyon jó szeme volt, azt vette, ami tetszett neki, nem ment a divatirányzatok után, ezért nagyon egyéni hangú gyűjteményt rakott össze. Kohner szakértővel dolgozott, Pogány Kálmán és Meller Simon segítettek neki a Szépművészeti Múzeumból, és hallgatott is rájuk. Nemes öntörvényű, ösztönös ember volt, beült a Japán kávéházba, vagy elhívta a művészeket, Fényes Adolfot, Rippl-Rónait, de Hatványt is a Deák téri lakásába, és hallgatta, miről beszélnek. A Párizsból rendelt képeit is művészekkel véleményeztette először.

### A mai műkereskedelem egyik ismert figurája, Saphier Dezső mutatta meg neked Kohner gyűjtői kartonjait, ezek indították el a fantáziádat, kutatásaidat. Mennyi karton maradt meg? Lehet tudni valamit arról, hogyan, hol őrződtek meg ezek?

**M. P.:** Saphier Dezső 30–40 éve birtokolja a fennmaradt négy-ötszáz leírókartont – ő egyébként nagyon sokat jelent nekem, ha nem találkozom vele úgy húsz éve, talán nem is kezdek



**GUSTAVE COURBET: A világ eredete, 1866, olaj, vászon, 46x55 cm**  
Musée d'Orsay, Párizs (Egykor báró Hatvány Ferenc gyűjteményében)



Kohner Adolf gyűjteményének részlete többek között **FERENCZY KÁROLY, BERTHE MORISOT** és **MÉSZÖLY GÉZA** festményével, 1914

gyűjtéstörténettel foglalkozni. Talán már nem is tudja, kitől vette, de az biztos, hogy nem Kohner-leszármazottól. Könnyen előfordulhat, hogy lomtalanításnál szedte össze valaki, és így került hozzá. Némely kartonon gyerekírás van, mintha a betűk formálását gyakorolták volna rajta. Körülbelül húsz éve ismerem ezt a fantasztikus kartotékot, le is fotóztam már, de amikor dolgozom velük, újra és újra el szoktam kérni: van bennem egy enyhe tárgyfetisizmus, érezni vélem az effajta ereklyék kisugárzását. Bizonyos tárgyakra médiumként tekintek, és amikor írok valakiről, akkor ki szoktam tenni a fotóját, hogy ott legyen velem. Ennél a könyvnél a Kohner-kartonok voltak az ihlető tárgyaim.

#### És működtek?

**M. P.:** Igen. Minden rajtuk van, amire szükségem lehet: megidézik a kort, átadják az információt, és arra az alázatos precízrege tanítanak, ami száz éve még természetes volt, de ma már hajlamosak vagyunk megfeledezni róla.

#### Mennyire lehetett rekonstruálni a gyűjteményeket?

**M. P.:** A Kohner-gyűjteményt szinte teljesen – nemcsak a kartonoknak köszönhetően, hanem mert rendelkezésre áll az árverési katalógus 1934-ből, amikor tönkrement, és az Ernst múzeumban elárverezte a gyűjtemény 99 százalékát. Ráadásul a Szépművészeti Múzeum irattárában fellelhetők a kiviteli engedélyek, melyeket korábban a francia impresszionista képeinek eladásához kért ki. Nemes gyűjteménye a maga teljességében rekonstruálhatatlan, igazi habzsoló típusú

kereskedő lévén rengeteg tárgy ment át a kezén. Ciklikusan tönkrement, akkor mindig csinált egy árverést, ezekből az árverési katalógusokból szerencsére sokat meg lehet tudni.

A nagy európai műkereskedők a kezdetektől vezettek számadás-, illetve leltárkönyvet, amelyekben megtalálhatók az eladók meg a vevők nevei, és azokat mostanában sorra teszik fel a netre. Ez is segített. Hatvány pedig azért jól rekonstruálható, mert biztosítási okokból már a 30-as években Pogány Kálmán segítségével szakszerű listát készített az anyagáról. Az is rendkívül fontos, hogy a kollektiókról megjelent képes riportok alkalmával számos fénykép készítették a legfontosabb gyűjteményekről: ennek köszönhetőek a Kohner-palota és a Hatvány-villa remek enteriőrfelvételei.

A művészettörténészeknek, főként a gyűjtéstörténettel foglalkozóknak paradox módon a történelmi katalizmak a legnagyobb segítségei. Történetesen nekem most a Tanácsköztársaság lefoglalási jegyzőkönyvei adtak alapvető információkat. A Szépművészeti Múzeum irattárában majdnem az összes ilyen jegyzőkönyv megtalálható, ráadásul a kor legjobb muzeológusai – Antal Frigyes, Pogány Kálmán, Wilde János – készítették el őket. Szinte fáj kimondani, de a magángyűjtemények 1919-es államosítása unikális esélyt adott az akkori



műgyűjtés precíz felmérésére: adott egy pillanat, amikor pontos leltárak születtek szinte az összes kollekciónál.

Az említett kiváló szakemberek vittek magukkal négy felfegyverzett matrózt és bútorszállító kocsikat, becsöngettek minden nagy gyűjtőhöz, majd szépen lejegyzetelték, mit visznek el. Aztán rendeztek egy kiállítást a Múcsarnokban, ahol a köztulajdonba került műtárgyakat bemutatták, katalógust készítettek, és remek fotóanyagot. Az igazi hab a tortán pedig az, hogy a diktatúra bukása után egyetlen kis Brodsky-festmény kivételével minden visszakerült a tulajdonosokhoz – azt a képet egy egyszerű látogató lopta el a Múcsarnok kiállításáról.

### 133 nap alatt volt erre idejük?

**M. P.:** Kikiáltották a Tanácsköztársaságot, és másnap elindultak foglalni. Persze előtte már érlelődtek a dolgok, egy korabeli napilap meg is írta, hogy a listákat részben előre összeállították – épp azok a szakemberek, akik korábban dolgoztak ezeknek a gyűjtőknek. Hozzáteszem,



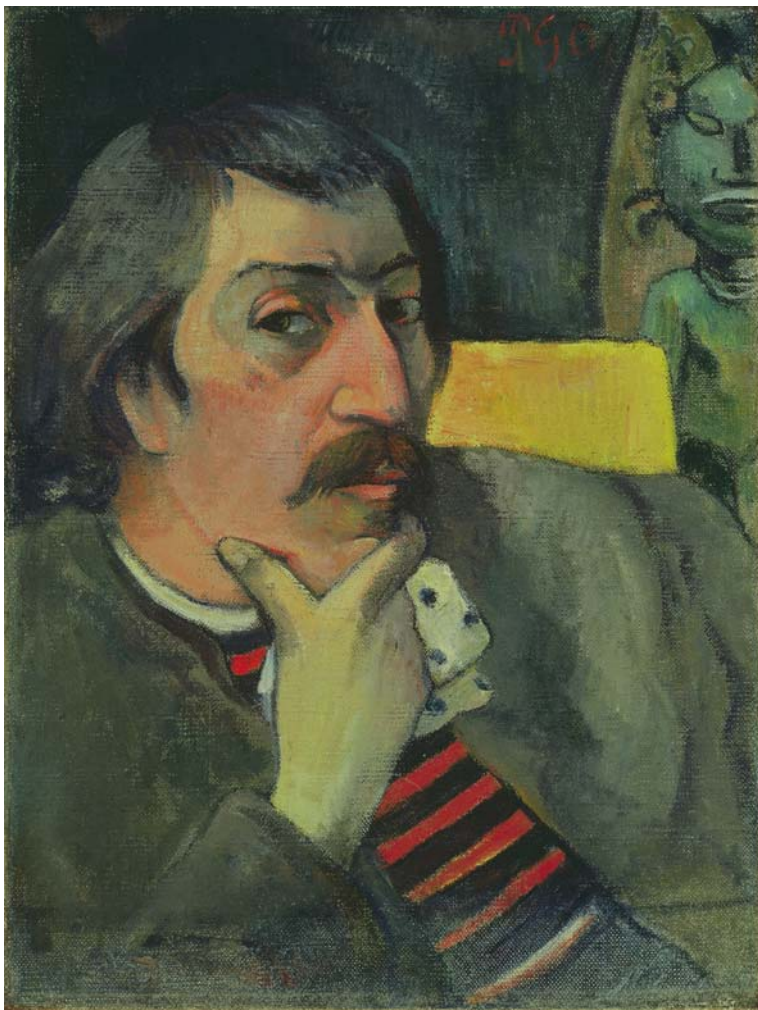
**HATVANY FERENC:** *Fotel karfáján ülő akt*, 1910 körül, olaj, vászon, 145,5×114 cm  
Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galéria, Budapest



A Hunyadi János úti Hatvany-villa nagy szalonja, 1930-as évek

hogy később, a Tanácsköztársaság bukásakor azoknak a muzeológusoknak, akik nem menekültek el, a gyűjtők segítettek, például miután Pogány Kálmánt kirúgták a Szépművészeti Múzeumból, Kohner, majd Hatvany nyúlt a hóna alá. Akadt olyan műgyűjtő, aki felajánlotta szolgálatait a Tanácsköztársaságnak, Meller Simon művészettörténész-gyűjtő a saját gyűjteményét is lefoglalta, és bevittette a múzeumba. Megvannak azok a levelek, amelyeket a gyűjtők írtak 1920-ban annak érdekében, hogy Pogány Kálmán minél enyhébb büntetést kapjon. Mielőtt nagyon rácsodálkoznánk erre, sok gyűjteményt ez a lefoglalás mentett meg, mert amikor bejöttek a románok, menetközben sok kastélyt feldúltak, s persze a magyar lakosság gátlástalan elemei is nagy étvágyal vittek, amit csak tudtak.

A legnagyobb (persze használhatatlan) tanulság, hogy nem lehet tudni előre, hogy mi véd meg egy gyűjteményt. 1944-ben ugyanez volt a helyzet. Hatvany úgy gondolta, ő a legelővigyázatosabb, mert amikor 1942. szeptember 6-án ledobták az első bombákat, ő már szeptember 12-én a teljes gyűjteményét elhelyezte bombabiztos banki széfekben, ráadásul nagyon óvatosan két különböző néven, három bankba elosztva. Csak azzal nem



**PAUL GAUGUIN: A művész arcképe szoborral, 1893 körül, olaj, vászon, 43,8x32,7 cm**  
McNay Art Museum, San Antonio (Egykor báró Hatvany Ferenc gyűjteményében)

számolhatott, hogy a szépen összerakott anyagot az oroszok viszik el 1945–46-ban hadizsákmányként. Egyelőre semmi esély a visszaszerzésére, pedig evidens a dolog egetverő igazságtalansága. Bedő Rudolf viszont a tárgyai többségét otthagya a Honvéd utcában, ahol szinte teljes egészében megmaradtak. Egy másik történet a nyilasok által lefoglalt és a Szépművészeti Múzeumba bevitt műtárgyak esete. Aki nem volt olyan előrelátó, mint Hatvany, annak az anyaga ide került, és a múzeum igazgatója, Csánky Dénes néhány teherautón, majd vonaton menekítette őket a front elől. Hullottak a bombák minden felől, de a szállítmány megmenekült, és az amerikaiakhoz került. Ők pedig egy-két kivételtől eltekintve mindent visszaadtak. Tulajdonképp itt a válasz arra, miről szól a gyűjtéstörténet: az ország történelmét is megismerhetjük egy gyűjtemény történetéből.

**Ennek a kötetnek a kapcsán nem lehet megkerülni a restitúció kérdéskörét...**

**M. P.:** 17 évig kutattam ehhez a könyvhöz, és menet közben zárultak be egyre jobban a múzeumi irattárak, lettek óvatosabbak az intézményvezetők a restitúciótól való félelem miatt. Ezen a téren nem előre-, inkább visszalépést látok. Nehezebb

dolgom lenne, ha ma kezdeném el a kutatást, s ezt elég visszásnak, sőt morálisan nagyon megkérdőjelezhetőnek találom. Milyen alapon kérjük vissza az oroszoktól a műkincseket, ha ennyire félünk attól, hogy tőlünk is kérni fogják, ami nem a miénk?

Az elején szabadon kutathattam, aztán leesett a tantusz valakiknek, hogy ennek restitúciós következményei lehetnek, és attól kezdve nem adták a kezembe az iktatókönyveket. Szerencsére a döntő részüket a szigorítás előtt még meg tudtam nézni, és akkor meg is kaptam mindent hiánytalanul. A másik nem várt nehézség a Nemzeti Levéltár, az MTA Művészettörténeti Intézet és a már nem is létező Forster Intézet költöztetése volt: ezek anyaga már több mint egy éve elérhetetlen. Igazából itt is óriási szerencsém volt, mert a bezárások előtt már szinte mindennel végeztem, de azért okozott egy-két álmatlan éjszakát néhány hirtelen elérhetlenné vált anyag beszerzése. De nem akarok a munka kellemetlenebb élményeire gondolni, mert a legfőbb tapasztalatom az volt, hogy a kollégák, a gyűjtők és a műkereskedők egyaránt nagyon segítőkészen támogattak. Komolyan gondolom, hogy ez közös munka volt.

A kötet megjelenése kapcsán fontosnak tartom még hangsúlyozni, hogy ha nem is mondtam ki magamnak a munka közben, de

az eredmény egyfajta szimbolikus visszaszerzés. Az olvasóban ennyi páratlan érték láttán tudatosodik, hogy a Monarchia utolsó két évtizedében a születési és a pénzarisztokrácia néhány kiemelkedő alakja világhírű műgyűjteményeket hozott létre Budapesten. Ugyanakkor az is kiderül, hogy ezekből a nemzetközi jelentőségű, sok ezer darabos műtárgygyűjtemesekből szinte semmi sem maradt idehaza. Az elvesztett első világháború, a Tanácsköztársaság, Trianon, a gazdasági világválság, a vészkorszak, a háború végét követő szovjet rablás-sorozat és az erőszakos államosítás végzetes csapást mért e kiemelkedő gyűjteményekre. A 20. századi magyar történelem dicső és tragikus eseményeinek sorozata arra figyelmeztet bennünket, hogy az elveszett értékeink megismerése és szimbolikus visszaszerzése elengedhetetlen feladatunk. Nem akarok patetikus szövegeket puffogatni, de tényleg azt gondolom, hogy tartozunk vele azoknak, akik egykor e kincseket Magyarországra hozták, és tartozunk vele magunknak is, hogy történetük a jelen számára tanulságot szolgálhasson.